

KÂFİRÛN

﴿ ۱۰۹ ﴾ سُورَةُ الْكَافِرُونَ

« الْكَافِرُونَ » Sûresi ve bundan hikâye i'rabiyle « قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ » Sûresi

ve lisanımızda mütearef olduğu üzere « قُلْ يَا . . . » Sûresi denilen bu Sûre dahi Mekkîdir. Dâni

bilittifak demiş. Bahirde ise: cumhur kavlinde mekkîdir. Katadeden medenî olduğu da rivayet olunmuş

diyor. Katadeden hılâfi da nakl edilmiş, ancak İbni merduye, İbni zübeyrden medenî olduğunu tahrir

eylemiş, bu sebeble Âlûsî Dâninin bilittifak demesine mahallinde değildir diye ilişmiş ise de medenî

rivayeti, garib demek olacağından sahihi bilittifak Mekkî demek olur. İbni ebî hâtimin Zürare ibni ebî

evfâdan tahrir ettiği vechile bu Sûreye «Mukaşkışe» dahi denilirdi uyuz ve çiçek illeti gibi illetlerden

iyileştirmek demek olan kaşkaşeden müştakk olup şirk ve nifak derdlerinden berî kılan ma'hasına müberrie

demektir. Kaşkaşe türkçemizde def etmek, kovalamak ma'hasına kışkıslamak ile de terceme olunsa

yakışmaz değildir.

Cemâlülkurrada mezkûr olduğu üzere buna ibadet Sûresi dahi denilmiş olduğu gibi ihlâs Sûresi dahi

denilir. Ondan dolayı « قُلْ هُوَ اللَّهُ » ile ikisine «ihlâsayn» ta'bir olunur. Netekim Resulullahın

sabah ve akşam namazlarının sünnetlerinde

Sh:»6216

« قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ » ile « قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ » okuduđunu İbni Ömerden ve

Hazreti Âiředen rivayet edilen hadîslerde «ihlâsayn» denildiđi de görölür.

Âyetleri - Hılâfsız altıdır.

Fasılası - ن . م . د ﴿نمذ﴾ harfleridir.

Bu Sûre, kevserin mutezamın olduğu ihlâs ile ibadet emrinin i'lânını âmir, ve aynî zamanda

Peygambere buđ eden ebterlerin küfürlerine karşı da bir cevap mevkinde olarak onun mazmununu bir

tafsîl gibidir. İmam Ahmedin ve Evsatta Taberânînin rivayet ettikleri bir hadîste: Zeyd ibni hârisenin biraderi

Cebele ibni Hârise, Resulullah'a «bana uykum sırasında okuyacağım birşey öğret» dediği zaman bu Sûreyi

okumasını emr buyurmuştur. Bezzar ve İbni merdûye. «Hababe» emr eylediğini de rivayet eylemişler,

Beyhekî de Şuabda «Enese de uykusu sırasında okuması emr olunduğunu» rivayet eylemiştir. Ebu ya'dâ

ve Taberânî şu hadîsi de merfuan rivayet etmişlerdir: «

أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى كَلِمَةٍ تُنَجِّيْكُمْ مِنَ الْأَشْرَاقِ بِاللَّهِ تَعَالَى
تَقْرُونَ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ عِنْدَ مَنَامِكُمْ = sizi Allah tealâya şirk

koşmaktan koruyacak bir kelime anlatayımı size ? Uykunuz sırasında «

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» okursunuz». Deylemî de Abdullah ibni ceraddan şöyle rivayet

etmiştir: «Resulullah buyurdu, ki Münafık kuşluk namazı kılmaz, ve « قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ»

» okumaz». Taberânî, Evsatta İbni Ömerden ve Sagîrde Sa'd ibni ebî vakkastan rivayet eylemiştirki: «bu

Sûre Kur'anın rub'una muadildir». Bunun vechinde bir hayli söz söylenmiş ise de en besîti şöyle

anlamaktır: Kur'anın mazmunu bir bakışa göre şu suretle hulâsa olunabilir: «ibadat, muamelât, Âhîret

ahkâmı ve kısas» bu Sûre ise ibadetin ruhu olan tevhid ve ihlâs i'lânını âmir olduğu için rub'una muadil

demek olur.

Sebebi nüzulü - Ebu Hayyan der ki bunun nüzulü esbabından olarak şöyle zikr etmişlerdir:

aleyhissalâtü

Sh:»6217

vesselâma kâfirler: «bırak bu tuttuğun da'vayı biz sana istediğin kadar mal, servet verelim,

kerimelerimizden dilediğini tezvic edelim ve seni üzerimize Melik yapalım, eğer bunu yapmazsan gel

bizim ilâhlarımıza tap biz de senin ilâhına tapalım, müşterek olalım, hayır hangisinde ise ona hepimiz de

nâil olmuş oluruz» demişlerdi, bir de onun en çok şânii Kureyşten olduğu ve bir sene kendilerinin

ma'budlarına ibadet etmesini ve kendilerinin de bir sene onun ma'buduna ibadet edeceklerini söylemiş

olduklarından dolayı onlardan teberrî ve o teklifin asla olacak şey olmadığını ihbar için Allah tealâ bu

Sûreyi indirdi اهـ .

İbni Hişam Siyerinde der ki, bana bâliğ olanda: Resulullah sallâllahü aleyhi vesellem Kâ'beyi tavaf

ediyorken Esved İbni Muttalib İbni Esed İbni Abdil'uzzâ ve Velid İbni Mugîre ve Ümeyyetübni Halef ve A's

ibni Vâili Sehmî önüne gerildiler, bunlar kavimleri içinde yaşlı kimselerdi, ya Muhammed: gel biz senin

taptığına tapalım sen de bizim taptığımızı tap biz ve sen emirde müşterek olalım, eğer senin taptığın

bizimkinden hayırlı ise biz ondan hazzımızı almış oluruz ve eğer bizim taptıklarımız seninkinden hayırlı ise

sen de ondan hazzını almış olursun! Dediler, Allah tealâ da onlar hakkında «

اهـ . «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ» Sûreyi tamamen indirdi .

İbni Cerîr ve İbni ebi Hâtim ve Mesahifte İbni Enbarî, Ebil'buhturînin mevlâsı Saıyd İbni Meynâdan öyle

tahric de eylemişlerdir. Müfessirînin ekseriyyetle zikr ettikleri şu surettedir: Kureyşin ileri gidenlerinden bir

takım, Resulullah'a sen, gel bizim dînimize tâbi' ol biz de senin dînine tâbi' olalım, bir sene sen bizim

ma'budlarımıza İbadet edersin bir sene de biz senin ma'buduna İbadet ederiz, dediler. Resulullah

«Meâzallah Allaha başkasını şerîk koştuktan» dedi, onlar o halde bizim ilâhlarımızın ba'zısına istilâm

ediver (el sürüver) de seni tasdik edelim ve ilâhına İbadet eyliyelim dediler, bu sebeble bu Sûre nâzil oldu.

Resulullah sabahleyin

Sh:»6218

Mescidi harama gitti, Kureyşten dolgun bir hey'et vardı. Başları üzerine dikildi de bu Sûreyi okudu, onlar da

ümidlerini kestiler اهـ . İbni Cerîrin ve Râzînin kayd ettikleri vechile «

«قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ» âyeti de bu sebeble nâzil

olmuştu. Onda Allahdan başkasına teabbüd emr ettiklerinden dolayı cehaletleri ile tevbih ederek ey cahiller diye hitab emr edilmişti, bundan da daha ağır olacak «ey kâfirler» diye hitab emr olunuyor: ve bu vechile esbabı mucibesi beyan olunarak onların dîninden teberrî ve hak tevhid dîni ile tedeyyün lüzumu tebliğ buyuruluyor, şöyleki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿۱﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ ﴿۲﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿۳﴾
وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿۴﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿۵﴾
وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿۶﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿۷﴾

Meali Şerif

Deki: ey kâfirler! 1 Tapmam o tapdıklarınıza 2 Siz de tapanlardan değilsiniz benim ma'buduma 3 Hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza 4 Hem de siz tapıcılardan değilsiniz benim ma'buduma 5 Size dîniniz, bana dînim 6

1. ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ - Bu nidaya « قُلْ » emriyle başlanmasında Râzî kırk

kadar nükte saymıştır, tafsîli uzun gider. En birincisi Hazreti Peygamberin kendi tarafından

değil

Sh:»6219

Allah tealâdan sarîh emr ile bilhassa tebliğ ve i'lân edilmek üzere risalet vazîfesi olarak söylenildiğini ilk

baştan anlatmaktır. Zira Fahri âlem sallallâhü aleyhi vesellem umurunda rıfk-u mülayemetle me'mur idi:

ona «

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ
لَأَنْفَضُوا مِنْ حَوْلِكَ» buyurulmuş. «

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» buyurulmuştu. Allaha da'veti de en güzel

yolda olmak üzere «

أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ
بِأَحْسَنُ» diye emr olunmuştu. Bununla beraber «

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ

فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ ط hitabiyle de kendisine her indirilene tebliğ etmesi, etmezse risaleti yerine

getirmemiş olacağı da emr edilmiştir. Burada ise muhatablarına ey kâfirler! Diye ne ağır vasf ile nida

edeceği, ve çünkü beyan ve tebliğ olunacak hükmi hakkın hakikî sebebi onların değişmeyecek olan kâfirlik

sıfatları olduğundan dolayı burada bu sıfatın tasrihi lâzım geldiği cihetle bu ağır hitab o rıfk-u mülâyemet

emirlerine nasıl lâîk olur? Diye bir i'tiraza mahal bırakmamak ve hakkın beyanı için bunu tasrih lâzım

olduğu ibtidaen anlatılmak üzere «bunu ben kendiliğimden söylemiyorum me'mur olarak söylüyorum»

demiş olmak için evvelâ « قُلْ » emri tasrih edilmiştir. Ve bunun Sûrei kevserden sonraya konulmuş

olmasıyla de hem bu emrin « فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ ط » gibi kevser atıyyesine müretteb emirlerden

olduğuna hem de Peygambere öyle buğz-u adavet beslemekte musırr olanların ebterlikleri, hayırdan

mahrumiyetleri gibi kâfirlikleri de ayrılmaz sâbit vasıfları ve onlara böyle nida kendilerinin iltizam

eyledikleri gerekleri olmuş bulunduğuna da bir siyak işareti yapılmış ve bu suretle sebebi nüzul olan ve

kabulüne ihtimal olmiyan mütenakız yapılmaz teklifleri ya'ni putlarına tapılmak şartıyla Allaha ibadet

edeceklerini ileri sürmelerini de musırr oldukları o buğz-u şeneânın bir neticesi olduğuna dahi işaret

olunmuştur. Onun için ecilleî müfessirîn demişlerdir ki burada böyle ey kâfirler! Diye nida ale'l'umum kâfir

bulunanlara değil,

Sh:»6220

ebeda iymana gelmiyeceklerini Allah tealânın bildiği bir takım kimselere mahsustur. Çünkü kâfirler içinde

Ehli kitabda olduğu vechile Allahı ma'bud tanıyanlar bulunduğu gibi bil'ahare iymana gelip ibadet edenler

ve edecekler de bulunduğu için onlara karşı «siz Allaha ne şimdi ne de ileride ibadet edecek değilsiniz»

denilmeyeceği âşikârdır. O halde evvelâ ta'mim edip sonraki âyetlerle tahsiys etmekten ise ibtidâen lâmi

ahd ile sebebi nüzule işaret olarak «ey o kâfirler» diye hususa haml eylemek daha evlâ olur, ki bu

hususiyet de hakka mübgiz olup da iymana gelmiyecekleri ilmi ilâhîde ma'lum bulunmak ı'tibariyle olan

sıfatı sâbiteleri olmuş oluyor. Bu ise sebebi nüzul olanların yalnız şahıslarına değil, değişmesi ihtimali

kalmamış olan küfürlerinden dolayı olduğu için aslı maksad küfürden teberrî olarak bu nida öylelerinin

hepsine delâleten şâmil olur ise de her hangi bir kimsenin ve ya kavmin ileride iymana gelip gelmiyeceğini

Allahtan başkası bilemiyeceği cihetle bu hitabın haricen fi'liyyat ı'tibariyle tatbiki kureyş içinde sebebi nüzul

olanlara münhasır kalmış demek olur. Yoksa «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» diye emr

olduğundan dolayı henüz istikbali ma'lûmumuz olmıyan şahıs veya cemaat her hangi bir kâfire ya kâfir!

Yâhud ey kâfirler diye tahkır ve teşni' ederek hitab etmek lâzım veya câzi olur zann edilmemelidir. Bu emrin

muayyen eşhasa karşı fi'liyatta tatbiki sebebi nüzule münhasır demek olduğundan dolayı alel'umum kâfirler

hakkında mücadelei hasene ile da'vet ve yoliyle mücahede ve saire gibi muamelâta müteallık ahkâmı
umumiyyeye muhalefeti de yoktur. Bunu müsliman mücerred küfürden, şirkten nifaktan ve Allahın bildiği o
kabîl kâfirlere kalben teberri ederek iman ve ibadetinde tevhid ve ihlâs ile dînine sarılmak için okur,
zamanına ve icabına göre bunu defi' makamında okumak da mücadelei hasene ve hikmet olur. Onun için
bu Sûrenin umumî olarak câri ve bâki olan

Sh:»6221

hukmü küfür ve nifaktan teberri için gizli, açık her halde tilâvettir. Fakat tearruz için değil, teberri için tilâvet,
ve sade bir hatıra tarihiye olarak değil, kendi nefsine nasihat olarak dînine ihlâs ve itikadını takviye için
tilâvettir. Hadîsi Nebevîde şirkten kurtaracak bir kelime olmak üzere uyku sırasında okunmasının tavsiye
buyurulması da bu hukm-ü hikmeti ifade eder. Bunun böyle olması ise mücahede ve ibadet ve dînin
tafsîlâtına dair olan ahkâmı umumiyyesine müteallık vezaif ile iştigale mani' de olmaz, hasılı bununla umum
kâfirlere bir tearruz emri olunmamış olduğu gibi mücadelei haseneden ve mücahededen meni' olunmuş da
değildir. Binaenaleyh bunun mütezammın olduğu ahkâmda, umumî ahkâma nazaran nâsîh veya mensûh
tasavvuruna lüzum yoktur. Ancak nüzul sebebi olan ve Kureyş içinden aslâ imana gelmiyecekleri haber

verilmiş bulunan o kâfirlere mahsus olarak « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » denilmiş olduktan

sonra bil'ahare Medîneden onlara harb edilmesinde ve Mekkenin feth olunup putların iptal olunmasında ve

Sûrei berâenin nüzuliyle alelumum müşriklerin Mescidi harama yaklaştırılmamasında ve nihayet bütün

Arabistanda islâmdan maâda dînlerin men'olunmasında o hususî kâfirlere olsun « لَكُمْ دِينُكُمْ »

diye verilmiş bulunan müsaade hükmünü nesih var mıdır? Yok mudur? Bu mevzu bahs olmuştur. Eğer bu

sade bir redd veya sonunda cezalarının ağırlığı ile inzar değil de tarafeynin dînlerinde serbeslikleri esası

üzerine bir mütareke teklifi mahiyetinde ise onlar kabul etmiş ve iycabına riayet eylemiş buldukları

takdirde sonradan onlara harb ilânı emreden ahkâm bu hususî mukaveleyi nesh etmiş olurdu. Kezalik bu

onlara verilmiş mutlak bir müsaadeden ibaret olsaydı yine nesh edilmiş bulunurdu. Halbuki mutlak bir

müsaadeden ibaret olmayıp « وَلِيَ دِينِ » ile mütekabil olduğu açıktır. Mütekabilen bir mukavele

teklifi olması ihtimaline

Sh:»6222

göre ise onlar bu teklifi kabul etmemişler, Peygamberin dînî serbesliğinin istememişler küfürde o derece ileri

gitmişlerdir, kabul ettikleri farz olursa bile aslâ riayet eylemeyip nakz eyledikleri ve hattâ katline bile

teşebbüs eyledikleri ma'lûm ve muhakkaktır, o halde onlarca aslâ kabul edilmemiş veya nakz edilmiş

bulunan bir mukavelenin bir hükmü farz olunamaz ki neshine hacet olsun. Ne müsaade ne de mukavele

teklifi olmayıp beyan olunacağı üzere mahza redd veya inzar olduğu takdirlerde ise nesha lüzum

olmayacağı âşikârdır. Binaenaleyh âlûsînin de ihtar ettiği gibi bu Sûre her vechile muhkemdir, bunda nesh

olunmuş bir hüküm yoktur, maamafih sonundaki « لَكُمْ دِينُكُمْ » fıkrasının seyf âyetleriyle mensûh

olduğunu söyleyenler de olmuştur; demek olurki bunlar, « الْكَافِرُونَ » nun umuma hitab olması

ihtimalini « لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ » âyetinin de kabul şartı gözetmiyerek alelîtlak bir

mütareke ilânı olması ihtimalini dahi mülâhaza eylemişlerdir, böyle bütün Dünyaya ey kâfirler diye nida

edip de kabul şartını gözetmeksizin umumuna karşı mütâreke ilânı ise hikmeti bi'setle kabili te'lif değildir.

Ancak kabulleri şartıyledirki bunun bir ma'nası olabilir, kabul etmeyenler veya kabul edip de nakz edenler

hakkında da söylediğimiz vechile nesha hacet kalmaz. Fakat böyle umumî bir mütârekenin mevcut

olmadığını bütün ihtimalâtı nazarı dikkate alarak anlatmış olmak için bunun ibtidâen bir mütareke ilânı

olduğu mücerred bir ihtimâl olarak farz edildiği takdirde bile mensûh olmak lâzım geleceğini söylemişlerdir,

ve bu daha kestirme olduğu için şâyi' de olmuştur. Esası maksad öyle bir mütâreke hükmünün carî

olmadığını bildirmek olmasına nazaren her iki kavilde de netice bir demek olursa da nesih tasavvuru bu

Sûrede sade teberrîden fazla olarak ibtidâen alelîtlak bir mütareke hükmünün sübutunu ve lüzumu halinde

cihadı men'a delâlet eder bir kaydın vücudunu

Sh:»6223

farza mütevakkıftır. Halbuki, kabulsuz mütareke hükmü düşünülemediği gibi böyle bir teklife umumî olsun

hususî olsun ey kâfirler diye hitab ederek başlanmak da ma'kul olmaz. «

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ» emri her şeyden evvel bir mücadele telkîn eder. Bunun sonunda

dîninizi sizin olsun, hayr-ü şer cezası, mes'uliyeti size âiddir. Sonra karışmam ha demek de bir müsaade

değil, «اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ» kabîlinden bir tehdid veya «لَا أَكْرَاهُ فِي الدِّينِ» esası

üzere, bir def-ü redd ile teberri olmakta zâhirdir. O halde ibtidâen mütareke sâbit olmayınca intihâen nesih

de vârid olmaz. Binaenaleyh hitab, umumî olsa da hususî olsa da bu vârid olmaz. Binaenaleyh hitab,

umumî olsa da hususî olsa da bu Sûrenin hiç bir âyetinde nesih yoktur, hepsi muhkemdir. Yalnız evvelâ

umuma haml edildiği takdirde ikinci ve üçüncü âyetlerle tahsiys iktiza edeceğine göre bu sebeble izzah

olduğu üzere hususa hamli evlâdır. Ya'ni ey o Allahdan başkasına tapan, ve bundan böyle imana

gelmiyecekleri Allaha ma'lûm bulunan müşrik kâfirler! 2. ﴿لَاۤ اَعْبُدُ﴾ tapmam -ne şimdi ne ileride

gönül verip ibadet etmem ﴿مَا﴾ o nesnelere ki ﴿تَعْبُدُونَ﴾ siz tapıyorsunuz- ya'ni o ma'bud

yerine koyup durduğunuz ve benim de tapmamı istediğiniz o şeylere ben ibadet ve ubudiyet etmem. Buna

karşı onların «biz Allaha da ibadet ederiz» diyebilmeleri ihtimalini def etmek ve murad, Allahdan

başkasına ibadet etmem demek olduğu anlatılmak üzere onların ne halen ne istikbalen Allaha ibadet

etmeleri ihtimali kalmıyacak derecede şirk ve küfür tabiatleri olmuş kimseler olduğu şöyle beyan ve ihbar

buyuruluyor 3. ﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ﴾ ve siz ibadet ediciler değilsiniz - ﴿مَا﴾ o

ma'buda ki ﴿أَعْبُدُ﴾ ben ibadet ederim- ya'ni benim ibadet edip durduğum ma'budum Allaha ibadet

şanından olanlardan değilsiniz: siz ona tapmıyorsunuz da tapmazsınız da. Zira bundan evvelki Sûrelerden

anlaşıldığı üzere ibadetin

Sh:»6224

şartı ihlâstır, Allahın birliğine iman etmeyince ona ibadet edilmez, Allaha ibâdet eden ondan başka

ma'bud tanımaz, Allaha başkalarını şerik koşarak veya Allahdan başkasını Allah diye tehayyül ederek

tapmak Allaha ibadet değil, onu tanımamaktır. Onun için müşrikler Allaha ibadet ediyoruz zann etseler bile

ibadet etmiş olmazlar, kendi hayal ve hevalarına taparlar, bundan dolâyı «

﴿قُلْ أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجَاهِلُونَ﴾ buyurulmuştu. Aradaki bu

fark daha ziyade tavzih ve takviye olunmak üzere de buyuruluyor ki 4.

﴿وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ﴾ hem ben tapıcı değilim sizin taptıklarınıza -ya'ni sade şimdi

tapıyor olduklarınıza değil, b'setten evvel mazîde taptıklarınız dahi dahil olmak üzere hiç birine ibadet edici

değilim: ne taparım ne de tapmışım.

İBTİDÂEN muzari' sıygasiyle «مَاتَعْبُدُونَ» burada mazî sıygasiyle «مَاعَبَدْتُمْ» buyurulması

onların halde olduğu gibi mazîdeki teabbüdlerine de Peygamberin iştirâk etmemiş olduğuna işaret eder,

bundan dolayı ba'zıları buradaki «عَابِدٌ» ismi fâilin mazî ma'nasına olduğunu söylemişlerdir, Mazîde

olsun, halde olsun, istikbalde olsun hiç bir zaman onlara ibadet edici değilim diye nefyi küllî daha kuvvetli

olur. Şu kadar ki ismi fâilin mefulibihte ameli için hal veya istikbal ma'naları şart olduğuna binaen burada

mefulibih olan mâimavasulde âmil bulunan «عَابِدٌ» ismi fâilinin mazî ma'nasına olabilmesi münakaşa

edilmiştir. Fakat bu 'tiraz «مَا» nın masdariyye olması takdirinde vârid olmaz, çünkü o zaman mefuli

mutlak olabilir, bunda amel için ise hal veya istikbal ma'nası şart değildir. O halde «مَا» masdariyye

olduğuna göre ma'na şu olur: ben sizin tapışınızı, o şirk ibadetini hiç bir zaman tapıcı değilim, yâhud o

sizin benden istediğiniz şirk ibadetinizi mazîde dahi yapmadım ve hiç bir zaman yapacaklardan da değilim.

Öyle ne tapmışım ne tapmışım ne de taparım. Sizin tapışınızı yapanlardan değilim. 5.

﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ﴾ Siz de benim ibadet

etmekte

Sh:»6225

bulduğum ma'buduma ibadet edicilerden değilsiniz. Hiç bir zaman değilsiniz, etmediniz, etmiyorsunuz,

edecek de değilsiniz. Yâhud siz de benim edeceğim tevhid ve ihlâs ile ibadeti etmediniz, etmiyorsunuz ve

etmezsiniz. Bu iki âyet ilk bakışta evvelilerin bir tekrarı gibi görünür. Bunda müfessirlerin iki vechi vardır:

birisi mahza te'kid ile takviye için tekrar edilmiş olmasıdır ki üçüncü menfî cümle, ismiyye olarak daha

kuvvetli bir surette birinciyi, dördüncü de aynıyle üçüncüyü ma'na i'tibariyle te'kid eder denilmiştir. Ferra

buna zâhib olmuş ve demiştirki: Kur'ân Arab lûgatiyle nâzil olmuştur, te'kid ve ifham için kelâmı tekrar

etmek ve onların âdetlerindendir; mücîb «belâ belâ = evet evet» der, imtina' eden «lâ, lâ = hayır hayır» der,

« كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ط » kavli celîli de bunun

üzerindedir. Ve şu beyitleri inşad eylemiştir:

كاین وكم عندى لهم من صنیعة ایادی سنوها على و
اوجبوا

ve:

نَعَقَ الْغُرَابُ بَيْنَ لَيْلَى غَدْوَةَ كَم كَم وَكَم بِفِرَاقِ لَيْلَى
يَنْعَقُ

ve:

هَلَسَأَلَتْ جَمُوعَ كَنْدَةَ يَوْمَ وَ لَوْ أَيْنَ أَيْنَا

Nazımda ve nesirde bunun emsali çoktur. Burada te'kidin fâidesi de o kâfirlerin ümidlerini kesmek ve ebedâ küfürde kalacaklarını tesbit eylemektir **اهـ**. Taybî de bunu ihtiyar eylemiştir. Lâkin, burada atf vardır. Halbuki cümlelerin te'kidi « **ثم** » den başka âtf ile olmaz, diye i'tiraz edilmiştir. Fakat tecviz edenler «vâvı» da « **ثم** » ye kıyas eylemişler demektir. Lâkin bu surette atfın en zâhir şekli de bu dördüncü cümleyi üçüncüye atf ettikten sonra mecmuunu evvelki iki cümlenin mecmuuna atf ederek bu iki âyet mecmuiyle evvelki iki âyet mecmuunu te'kid olmalıdır, gerçi üçüncü birinciye, dördüncü ikinciye atf-u te'kid

olmak lâfzen ve ma'nen daha muvafık gibi görünür, ve Ebu Hayyanın ifadesinin zâhiri de

Sh:»6226

bu ise de bu surette te'kid ile müekkedîn, ma'tuf ile ma'tufî aleyhin araları ecnebî ile ayrılmış olacağından

tâbi' ile metbuun arasını ecnebî ile fasıl Nahivce câiz olamaz. Şu halde bunda lügavî ma'nasiyle te'kid,

zâhir değildir. Bu bir atıftır, atf ise az çok bir başkalık ifade eder, onun için cumhur bu âyetlerde ma'nen

tekrar olmadığını ve binaenaleyh sade te'kid değil, her birini bir te'sîs olduğunu beyan eylemişlerdir. Zira

muzari' ve ismi fâil sıygalarının hal ve istıkbâl ve istimrar ve devam ma'nalarına nazaran müteaddid

vecihlerle farkları olabileceği gibi «ma» ların da mevsul veya mevsuf yâhud masdariyye olabilmeleri

ihtimallerine göre muhtelif farklar melhuzdur, bunların darbı ve her birinin siyakına nazaran olan

hususıyyeti de mülâhaza edilince burada te'kidten başka daha bir çok vecihler hasıl olabileceğinden bu

farkları muhtelif surette izzah eylemişlerdir. Çokları menfi olan muzari' ve ismi fâil sıygalarının hal, istıkbâl,

mazî her ma'nalarına göre zaman farklarını gözetmişler, ba'zıları da evvelki iki « ما » yi mevsul veya

mevsuf, sonraki iki « ما » yi de masdariyye olmak üzere tefrik etmişler, ba'zıları da iki vechi

cem'eylemişlerdir. Zamanı tefrik edenler: bir kısmı evvelkilerin hal, ikincilerin istikbal için olmasını, bir kısmı da aksini tercih etmişlerdir.

Keşşaf şöyle demiştir: ma'na: ben, müstakbelde benden istediğinizi: o ilâhlarınıza ibadeti yapmam, siz de müstakbelde o benim sizden istediğimi, benim ilâhıma ibadeti yapacak değilsiniz, ve ben sizin taptıklarınıza geçmişte bile asla tapmadım, ya'ni câhiliyyede bile benden putlara ibadet ma'hud olmamıştır, o halde o benden islâmda nasıl ümid olunabilir! Siz de benim ibadet eylemekte olduğum ma'buduma hiç bir vakıt ibadet etmediniz **اه**. Ebüssüud da bunu ihtiyar eylemiştir.

Sh:»6227

Bu ma'nada « **لَا أَعْبُدُ** » nefyi istikbal, birinci « **وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ** » de öyle, « **مَا** » lar

mevsul olmakla beraber ma'buddan ibaret değil, masdariyyede olduğu gibi ibadetten ibaret, «

وَلَا أَنَا عَابِدٌ » vav, haliyye olmak muhtemil olarak nefyi mazî, ikinci «

وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ » umum evkata şâmil olmak üzere nefyi müstağrak, demek olur. Bu suretle

her cümleinin ayrı bir ma'na ifade etmesinin bir şekli sebebi nüzule göre anlatılmıştır.

Buna iki vechile itiraz edilmiştir: birisi « لا » nın hale de istikbale de ihtimali varken evvelkilerin

istikbale tahsisidir. Zira Ahfeş, Zeccac ve saire gibi bir kısım müfessirîn evvelkileri hale, ikincileri istikbale

haml etmişlerdir. Lâkin maksad hasr olmayıp sebebi nüzulde taleb, istikbale aid olduğundan «

لَا أَعْبُدُ

» nefyi istikbalde meşhur bulunduğundan dolayı ilk cevabın onu redd ile başlaması, sonra

daha ziyade terakkî için mazî ve cemi'i evkata kadar gidilmesi daha kuvvetli olmuştur.

İkincisi yukarıda işaret ettiğimiz vechile mazî ma'nasında olan ismi fâilin mefulibih olan mai mevsulde

amelî mes'elesidir. Zira Kisaî bunu kabul etmiş ise de cumhur redd ederler, Keşşaf nahivce bunda Kisaî

mezhebini iltizam etmiş denilmek de müsteb'ad görünür. Bundan dolayı evvelkilerin istikbale, ikincilerin

hale haml edilmesi, daha muvafık olacağını söylemişlerdir. Fakat üçüncüde mazî sıygasiyle «

مَا عَبَدْتُمْ

» buyurulması, buradaki âbidde mazî ma'nasının da işaret suretiyle olsun mülâhazasına bir

karîne gibidir. Onun için hal ve istikbal ma'nasını ihmal câiz olamayacağı gibi mazî ma'nası da ihmal

olunmamak lâzım gelir. O halde amel ya ba'zılarının dediği gibi mâkabline müşakele suretiyledir. Yâhud

mâ, ibadet ma'nasına haml edilmek itibariyle masdariyye gibi mefuli mutlak menzilesinde olduğundan

dolayıdır. Böyle olunca da sonrakilerde mayi masdariyye yapmak, nefiyde mazî hal istikbal üçüne de şamil

olacak

Sh:»6228

vehile mutlak ismi fâile teslîl eylemek siyakı nefide varid olan nekirenin umumi istiğrak ma'nasına daha muvafık ve te'kidlerin hepsinden kuvvetli müterakki bir te'sis olduğu gibi netice için de ayrıca bir temhid olur. Onun için bizde yukarıda bu yolda izzah eyledik.

Görülüyor ki burada ibadet fi'linin türlü tasrifleriyle birçok nüktelere işaret olunmuştur. «ma» ların ma'nalarına ve «vav» ların rabt suretlerine nazaran da bunların yekdiğerine zarbından o kadar çok tefsir vecihleri tebârüz ediyorki tafsili şöyle dursun ta'dadı bile uzundur. Ancak şunu da söyleyelimki «

﴿ مَا عَبَدُونَ ﴾ . ﴿ مَا عَبَدُوا ﴾ » filleri haldir, bunların gerek mevsul ve gerek masdariyyet üzere tercemelerinde biz hal ma'nasını açık ve kısa olarak ifade edemiyoruz. Çünkü dilimiz de fili halden ve

muzari'den sile sıygası yapmak yoktur, biz yalnız olduğu olacağı gibi mazîden veya istikbalden sile

yapıyoruz. Mazî silesini mazîde ve halde müşterek kullanıyoruz. Mazî silesini mazîde ve halde müşterek

kullanıyoruz. Onun için tercemede bunları taptığınız, taptığım diye ifade etmiş bulunuyoruz, olsa olsa

tapıyordunuz, tapıp durduğunuz, tapıyor bulunduğum diye bileceğiz ki bunlarda hali mazî ile hikâye

oluyor. Halbuki bütün bunlar esas i'tibariyle mazî olan « مَاعَبَدْتُمْ » fi'linin ma'nasıdır, buna da

taptığınız diyoruz. Burada ise bu farkın ehemmiyeti bulunduğundan tefsirde ihtar lâzımdır. Zira muhatablar

tarafından hem « مَاتَعْبُدُونَ » hem « مَاعَبَدْتُمْ » diye hem hal hem mazî sıygaları tasrih edilmiş

olduğu halde Peygambere aid olanda sade « مَا أَعْبُدُ » diye hal fi'li tasrih olunmuş, mazî zimnen

geçilmiş olmasında mühim bir nükte vardır ki o da Peygamberin ittiba' olunması lâzım gelen fi'li, ibadeti

zamanı haldeki, ya'ni nübüvvetinden i'tibaren olan ibadeti olduğuna tenbihtir. Mademki vaz'iyet böyledir.

6. ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ﴾ sizin olsun dîniniz -bana gerekmez âdet edindiğiniz o küfr-ü şirk i'tikad ve

ibadeti, bütün mes'uliyeti, hesabı, cezası,

Sh:»6229

vebali ile sırf size âiddir, bana tecavüz edemez. Ya'ni ben ondan tamamen berîyim. Binaenaleyh benden

onun kabulünü asla ummayın.

Müfessirînin ekserîsi demişlerdir ki bu «leküm dînüküm» yukarıki « لَا أَعْبُدُ مَاتَعْبُدُونَ »

kavliyle « وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ » kavlini takiridir. Ya'ni onların mazmunu olan kararı

tebliğdir. ﴿وَلِيَّ دِينٍ﴾ bana da dînim -tevhid ve ihlâs ile Allaha ibadet ve tâattan ibaret olan «

﴿إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ﴾ . ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ
﴿بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ﴾

de ancak bana âiddir, sizin ondan nasîbiniz yoktur. « دِينِ » aslı « دِينِي » dir, kesre ile iktifa olunarak

mütekellim « ya » sı hafz edilmiştir. Bu da « وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا أَعْبُدُ » kavlini takiridir,

burada Fahrî razî, tefsirinde üç mes'eleden bahs eylemiştir:

BİRİNCİ MES'ELE - İbni Abbas demiştirki: Allaha küfrünüz sizin, ona tevhid ve ihlâs da benim, o halde

onların küfürlerine izin verilmiş denilebilirmi? Hayır, çünkü aleyhissalâtü vesselâm küfürden meni' için

gönderilmiştir, ona izin vermesi nasıl tesavvur olunur? Ve lâkin maksud şu emirlerden biridir: Birincisi:

bundan maksud « اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ » gibi tehdiddir. İkinci şöyle demek gibidir: ben sizi hak ve

necâta da'vet için gönderilmiş bir Peygamberim, böyle iken mademki kabul edip bana ittiba' etmiyorsunuz

o halde bırakın da beni şirke da'vet etmeğe kalkışmayın. Üçüncüsü: dîniniz sizin olsun eğer helâk sizin için

bir hayr ise ona sarılın, ben dînimi bırakmam.- (Bu izzah, dînin bütün ma'nalarını muhtevî olarak en meşhur

ma'nası olan ve esası mebd'e' ve meâde müteallik i'tikad ve amele raci' bulunan millet ma'nasına göredir)

bu ayetin tefsîrinde ikinci kavî: dîn, hisabdır. Sizin hesabınız size, benim hesabım banadır, hiç birimizin amelinden diğere bir mes'uliyet teveccüh etmez, demektir. Üçüncü kavî; dînden murad cezası, üzerine terettüb edecek ikab veya sevabdır. Ya'ni sizin dîninizin cezası

Sh:»6230

sizin, benim dîninin cezâsı benimdir, de. Onlara dînlerinin cezâsı olan vebal ve ikab elverir, sana da senin dîninin mükâfatı olan ta'zim ve sevab yetişir. Dördüncü kavî: «

وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ

hadd olduğu gibi burada da ukubet ma'nasıdır: (bu, cezâ ma'nasından ehasstir, türkçemizde

kullandığımız cezâ demektir) binaenaleyh ma'na şu olur: benim Rabbrımdan gelecek ukubetiniz size, sizin putlarınız bir şey yapamaz, ben onların ukubetinden karkmam. Fakat Göklerin ve Yerin vâhidi kahharı olan

rabbül'âlemînin ukubetinden sizin aklen dahi korkmamız lâzım gelir. Beşinci kavî: dîn «

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ

yalvarmanız sizin olsun, kâfirlerin duâsı ise dalâldedir, boşunadır, «

وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ

sizin duanızı eşitmez, bil'farz eşitseler bile, istediğinizi veremezler «

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ

» dir, bu kadarla da kalmaz, Kıyamet günü size zarar da ederler «

« وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ

» dir. Benim rabbim ise her şey'e habîrdir, iyman edenlerin dileklerini verir « وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا

» buyuruyor, « اَدْعُونِي اسْتَجِبْ لَكُمْ » buyuruyor, «

أَجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي
لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

Şeytanlardan me'huz olan o şirk âdetiniz sizin olsun, benim Melâike ve vahy ile Rabbımdan aldığım adetim

de benim. Siz Şeytanlara ve ateşe kavuşuncuya kadar âdetiniz de durun, ben de Rabbıma, Cennet ve

rıdvanına.

İkinci mes'ele - « لَكُمْ دِينُكُمْ » hasır ifade eder, ma'nası sizin dîniniz sizedir, sizden başkasına

değil « لَا لِيغَيْرِكُمْ », benim dînim de banadır, gayrime değil « لَا لِيغَيْرِي » demektir. Ve bu «

﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ﴾ . ﴿ وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا ﴾
﴿ مَسَعَى ﴾ ye işarettir. Bu da başdaki « قُلْ » emri mülâhazasıyla şöyle demek olur: ben böyle vahy-ü

tebliğ ile me'murum, sizler de imtisal ve kabul ile me'mursunuz, ben mükellef olduğum vazifemi yaptım,

teklifin uhdesinden çıktım, sizin küfürde ısrarınızdan bana hiç bir zarar

Sh:»6231

gelmez ihtimali yoktur, bütün zarar size âiddir اه . Ancak Râzînin bu ifadesinde hasrın tasvirinde selbî

cihetleri «sizden başkasına değil (لَا لِغَيْرِكُمْ), benden başkasına değil (لَا لِغَيْرِي)» diye

ta'mim, dolayısıyla olmuştur. Sevka nazaran izafet tarafeyn arasında olduğu için kasırlar da «sizedir bana

değil, banadır size değil» diye evvelâ tarafeyn arasında tasvir olunmak zâhirdir. Râzî de buna bervechibâlâ

sözünün nihayetinde işaret eylemiş demektir. Ebüssüud bunu daha vâzıh olarak şöyle tasvir etmiştir: sizin

dîniniz ki işrâkten ibarettir, o sizin için husule maksurdur, sizin umduğunuz gibi benim için husule tecavüz

etmez, binaenaleyh ona boşuna ümidlerinizi, kuruntularınızı dakmayın, çünkü o muhalâtandır, benim

dînim ki tevhiddir o da bana maksurdur sizin için husule tecavüz etmez, çünkü siz onu muhâle ta'lik ettiniz

ki o muhâl benim sizin ilâhlarınıza ibadet veya onlara istilâm etmekliğimdir. Öyle yaparsan biz de senin

ilâhına ibadet ederiz, diye bana va'd ettiğiniz de aynî işrâktir. Onların bir sene sen bizim ilâhlarımıza ibadet

edersen bir sene de biz senin ilâhına ibadet ederiz, demeleri de iki tarafın iki ibadette şirketleri esasına

mübteni olduğu için müsnedin takdiminden müstefad olan kasrın «kasrı ifrad» olması iycaab eder. Bir de «

« وَلِيَّ دِينٍ » kasrı da « لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ » kavlini, bu « لَكُمْ دِينُكُمْ » kasrı da « وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ » kavlini takrir olmak câizdir. Şöyle demek olur: bana ancak benim

dînimdir sizin dîniniz değil **اه**. Bu surette müsnedin müsnedi ileyhe kasrı olmuş olur.

Üçüncü mes'ele - Yine Râzî der ki: nâsın bir mütareke sırasında bu âyet ile temessül etmeleri âdet

olmuştur, bu ise câiz değildir, çünkü Kur'an temsil olunmak için (ya'ni mesel halinde söylenmek için) değil,

tedebbür olunup da mucebince amel olunmak için indirilmiştir **اه**.

Âlûsî buna ilişerek şöyle demiştir: bunda ıktibas kapısını sedde bir meyil vardır, halbuki sahih olan

ıktibasın

Sh:»6232

cevazıdır. Aleyhissalâtü vesselâmın kelâmında, Sahabe, eimme ve tabînin bir çoklarının kelâmalarında vâki'

olmuştur. Celâli Süyutînin de «

« فِي إِزَالَةِ الْأَقْتِبَاسِ عَنْ وَجْهِ جَوَازِ الْأَلْتِبَاسِ » bir risalei kâfiyesi vardır

olabileceğini unutmamak lâzım gelir. Râzî Kur'an, temessül için indirilmedi demekle temessülü mutlak surette nefy etmiş görünüyor ise de tedebbür ve amel kaydini esas tutmuş olduğuna göre maksadı tedebbürsüz olan temessülü nehy etmek ve bundan dolayı bu âyet ile mütareke mevkiinde temessül tedebbürsüzlük olacağı için câiz olamayacağını söyleyerek bu âyette mütareke ma'nâsı olmadığını ihtar eylemek olduğu anlaşılır, netekim Âlûsî kendisi de mütareke ma'nâsı olmamasını tercih ile âyetin muhkem olduğunu tasrih etmiş ve demiştir ki evlâ olan mensûh olmayacak bir ma'na ile tefsîr olunmaktır, çünkü nesih hılâfı zâhirdir, zaruret olmadıkça ona gidilmez **اهـ**. Filvaki' Kazîy Beyzavî de şöyle demiştir: bunda ne küfre izin ne de cihaddan meni' yoktur ki kıtal âyeti ile mensûh olsun, meğer -allâhümme- mütareke ile tefsir edildiği takdirde ola **اهـ**.

Bu Sûreyi bevechiâtî Nasr Sûresinin ta'kiyb etmesi de bunun mensûh olmak şöyle dursun nasr ve fetih mukaddimatından olan mücahede kabîlinden olduğuna işaret eder.